

در یادبود جان تونی آلن (۱۹۳۷-۲۰۲۱)

تهیه‌کننده: حمید پشتوان

«... راه‌حل موضوع، ساده است. اما کجا هستند سیاستمداران شجاعی که به سمت آن حرکت کنند؟ چند سد و پروژه انتقال آب بیشتر، پیش از آنکه کسی به میدان درآید و با شور و حرارت، در راستای یک تغییر بین‌المللی در رژیم غذایی استدلال کند، ساخته خواهد شد؟ ترسم از این است که هنگام روشن شدن پاسخ این پرسش‌ها، دیگر این دور و برها نباشم.»*

مردم آشکار ساخت. (۵) در سال ۲۰۰۸، جایزه آب استکهلم (۶) را به خاطر این نگاه نوآورانه به آب دریافت کرد.

ایده‌های پیشگامانه آلن به آب مجازی محدود نبود. او ایده «*problemshed*» را در جستجوی راه‌حل‌های کیمیایی آب، غیر از آبخیز فیزیکی (۷) مطرح ساخت. (۸) همچنین، اصطلاح آب «بزرگ» (۹) (آب استفاده‌شده در کشاورزی) را به کار برد تا بر این مهم تأکید کند که تا چه اندازه صحبت از مدیریت منابع آب بدون صحبت درباره غذا نامعقول است. اکنون مفهوم آب مجازی در سیاست‌های ملی آب، راه و رسم شرکت‌ها، دوره‌های دانشگاهی و برنامه آموزشی در مدارس ریشه دوانده و تأثیر گسترده و جهانی یافته است.

کشاورزی در لیبی آغاز کرد، و به اهمیت فراوان درک نظام‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی در مدیریت آب پی برد. او در ابتدا در دهه ۱۹۸۰، از *embedded water* سخن گفت، و بعدها مفهوم آب مجازی (۲) را به طور کامل در مجموعه‌ای از مقالات در میانه دهه ۱۹۹۰ و کتاب بسیار مهم «مسئله آب در خاورمیانه: هیدروپولیتیک و اقتصاد جهانی» (۳) در سال ۲۰۰۱ پروراند. او مفهوم آب مجازی را برای توضیح اهمیت آب استفاده‌شده برای پرورش و تولید محصولات کشاورزی به کار برد. بعدها در سال ۲۰۱۱، با نگارش کتاب «آب مجازی: مقابله با تهدید ارزشمندترین منبع سیاره ما» (۴)، این نگاه نوین به آب را با زبانی ساده و آسان‌فهم، به طیف گسترده‌تری از مخاطبان معرفی کرد و حقایق مهمی را برای

دکتر تونی آلن همواره از پیشگامان مباحث پایداری آب به شمار می‌آمد و حضور طولانی و پربراری در این عرصه داشت. او بیشتر به خاطر تأملات نوآورانه خود درباره آب مجازی نامبردار شد. او با این مفهوم نشان داد که چگونه فرایندهای سیاسی و اقتصادی، آب، غذا و تجارت را به هم پیوند می‌دهد. تونی آلن از صاحب‌نظران پیشرو درباره مسائل آب در خاورمیانه و شمال آفریقا شناخته می‌شد، و تا زمان درگذشت، در حوزه پژوهش و آموزش در رشته جغرافی در مدرسه مطالعات شرقی و آفریقایی (۱)، و کینگزکالج لندن فعال بود. بی‌اغراق باید او را از رهبران فکری تأثیرگذار و کم‌نظیر در قلمرو آب دانست.

او حرفه دانشگاهی خود را در مدرسه مطالعات شرقی در اواخر دهه ۱۹۶۰ با کند و کاو درباره موضوعات مختلف از جمله

بینش‌های وی درباره آب مجازی، الهام‌بخش دیگر پژوهشگران و دانشوران در کند و کاو بیشتر درباره پیوندهای آب و اقتصاد شد. آرن هوکسترا (۱۰) یکی از آنان بود. وی براساس مفهوم آب مجازی، چارچوب «رد پای آب» را پی‌ریزی کرد که براساس آن، پیوند میان مصرف و تولید و تخصیص منابع آب شیرین تحلیل می‌شود. رد پای آب، به این بحث دامن زد که رفتارهای مصرف‌گرا در کشورهای ثروتمندتر جهان، کمیابی آب را در بخش‌های فقیرتر جهان تشدید می‌کند.

تونی آلن در انجمن‌های حرفه‌ای و تخصصی نیز مشارکت درازمدتی داشت. از جمله مشارکت‌های او در مجله بین‌المللی آب (۱۱)، اهمیت ویژه‌ای داشت، چرا که ویتترین پژوهش مستمر وی درباره آب مجازی به شمار می‌آمد. مقاله وی در سال

۲۰۰۳ با عنوان «آب مجازی - همبستگی آب، غذا، و تجارت. مفهومی مفید یا استعاره‌ای گمراه‌کننده؟» (۱۲) بخشی از یک گفت‌وگو بود که درباره این مفهوم کلیدی، با جزئیات بیشتری سخن گفت و ابعاد آن را روشن‌تر ساخت. وی مفیدبودن مفهوم آب مجازی را از جمله در این می‌دانست که تحلیل مسائل را به فراتر از حوضه گسترش می‌دهد و ذینفعان نظام جهانی تجارت غذا از جمله تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان کشاورزی را در دایره مسئله جای می‌دهد. بینش کلیدی وی درباره این ذینفعان، بعدها در مقاله سال

۲۰۱۲ با عنوان «هژمونی آب مجازی: نقش کسب و کار کشاورزی در حکمرانی جهانی آب» (۱۳) بیشتر بسط یافت. این مقاله استدلال‌های نوآورانه‌ای را درباره تأثیر بازیگران صنعت کشاورزی و اثرات تجارت کالاهای کشاورزی ارائه کرد. این مقاله در

سال ۲۰۱۲، جایزه بهترین مقاله را برای وی به ارمغان آورد. در سال‌های اخیر، تونی آلن تفسیر به موقعی درباره پیوندهای شیوع کووید ۱۹ و آب ارائه کرد. در مقاله سال ۲۰۲۰ به همراه دیگران با عنوان «تأثیر کووید ۱۹ بر سیستم‌های آب و غذا: عبور از پیچ بسیار بزرگتر بعدی» (۱۴)، درباره در پیش‌گرفتن سیاست اطمینان از خودکفایی غذا هشدار

می‌دهد، که می‌تواند کمیابی و پایداری آب را در سطح محلی تشدید نماید.

به عنوان یک دانشگاهی، سیاست‌گذاران را درباره مدیریت آب حوضه‌های آبریز توصیه می‌کرد و همکاری گسترده‌ای با دولت‌ها، نهادهای مالی بین‌المللی و جامعه مدنی داشت. تمرکز و تأکید وی بر استفاده پایدار آب، او را به آموختن از زارعان نیز سوق داد. آلن در آثار خود، زارعان را مدیران بالفعل و واقعی آب توصیف می‌کرد و بر نقش کلیدی و ارزشمند آنان در پاسداری از منابع آب تأکید می‌ورزید.

در سال‌های اخیر، کوشید توجه بهتری به نقش آنان داشته باشد که در کتاب مهم «راهنامه غذا، آب و جامعه» (۱۵) در سال ۲۰۱۹، با همکاری دیگر پژوهشگران تجلی یافت. این کتاب، آخرین کتابی بود که در آن مشارکت داشت.

اندیشه‌ها و آثار وی، برآمده از بینش میان‌رشته‌ای وی بود. براین اساس او هیدرولوژی، مهندسی، اقتصاد، سیاست و قانون را در کنار هم قرار می‌داد. با این نگاه، در اوایل دهه ۲۰۰۰، در مدرسه مطالعات شرقی، گروه مسائل آب (۱۶) و در کینگزکالج لندن، گروه پژوهش آب (۱۷) را تشکیل داد که با رویکرد میان‌رشته‌ای به تحلیل مسائل آب می‌پردازند.

تونی آلن همه را به زیرسئوال بردن فرضیات، اندیشه نامتعارف و نقادانه فرامی‌خواند. او غیر از پژوهش علمی، یک استاد و معلم پر اشتیاق، و در بیان و رسانیدن ایده‌ها، صاحب مهارت بود. به گفته خود وی: «یک ایده خوب، اگر به خوبی بیان و معنا نشود، ایده خوبی نیست!» او منبع الهام برای همه کسانی باقی خواهد بود که فرصت یافتند با نگرش‌های وی آشنایی یابند.

پی‌نوئیس‌ها:

* آب پنهان. جلد دوم. صفحه ۱۹۷. ترجمه آرش حسینیان.

(1) School of Oriental and African Studies (SOAS)

(2) Virtual water

(3) The Middle East Water Question: Hydropolitics and the Global Economy (2001)

(4) Virtual Water: Tackling the Threat to Our Planet's Most Precious Resource (2011)

(۵) خوشبختانه ترجمه فارسی این کتاب با عنوان «آب پنهان: نگاهی متفاوت به گران‌ترین دارایی زمین» با ترجمه آرش حسینیان در دو جلد در سال ۱۳۹۳ (نشر مثلث) انتشار یافت و زمینه آشنایی گسترده‌تر جامعه ایرانی نیز با این نگاه نوین درباره آب فراهم آمد.

(۶) از دید برخی مفسران، جایزه آب استکهلم معادل جایزه نوبل محیط‌زیستی است.

(7) Watershed

(۸) در این رویکرد به جای آنکه هویت هیدرولوژیکی آبخیز (یا حوضه)، واحد تحلیل باشد، همان گونه که متخصصان آب (بر اساس منطق) توصیه و پشتیبانی می‌کنند، فهم و تحلیل مسائل، بر پایه پیچیدگی مسائل آب (برای نمونه اقتصاد سیاسی آن) استوار می‌شود.

(9) Big water

(۱۰) دکتر هوکسترا در ۲۷ آبان ۱۳۹۸ (۱۸ نوامبر ۲۰۱۹) به طور غیر منتظره‌ای در ۵۲ سالگی درگذشت.

(11) Water International

(12) Virtual Water - the Water, Food, and Trade Nexus. Useful Concept or Misleading Metaphor?

(13) Virtual water hegemony: the role of agribusiness in global water governance

(14) The impact of COVID-19 on water and food systems: flattening the much bigger curve ahead

(15) Oxford Handbook of Food, Water and Society

(16) SOAS Water Issues Group

(17) London Water Research Group